

EDİRNE İLİ AĞIZLARINDA ŞİMDİKİ ZAMAN ÇEKİMLERİ

Emin KALAY

1453'e kadar devlet merkezi, sonra, uzun zaman ikinci bir merkez ve Balkanlar'daki Osmanlı fütuhatinin hareket üssü hâlinde görülen ve I. Murad'ın burayı 1362'de fethinden sonra Rumeli eyaletinin merkezi olan Edirne, Avrupa içlerine yapılan pek çok Türk akın ve yerleşme yerlerinin geçit noktalarından en önemlisidir.

Edirne, Balkan Türklüğünün zaman içerisinde muhtelif tesirler altında bulduklarında sığınılacak ilk ve güvenilir vatan toprağı olması münasebetiyle çok çeşitli Türk topluluklarını ve ağız gruplarını içinde barındırmış olan bir ilimizdir. Hazin Rumeli muhaceretlerine, engin Türklük denizinde cereyan eden "medd ü cezir" hâdisesidir diyebiliriz. Bu "medd ü cezirler" neticesinde, Edirne'nin her dolup taşmasında, dil bakımından daha girift hâle gelmiş olduğunu görüyoruz.

Edirne ili ve çevresinde birçok Türk boyunun iç içe yaşamakta olduğu bir gerçektir. Aynı durum bütün Balkan Türklüğü için de söz konusudur. Bugün Edirne il merkezi, ilçeleri ve köyleri Balkan Türklüğünün âdeta harman olduğu bir vatan toprağıdır.

Edirne ili sınırları içinde Kırım, Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, Batı Trakya'dan gelip yerleşmiş insanlarımız bulunmaktadır.

Bugün Edirne ilimiz sınırları dahilinde Pomak, Boşnak, Dağlı, Gacal adı verilen Müslüman Türkler başlıca dört büyük grubu teşkil ederler.

Bunlardan Pomak ve Dağlılar Bulgaristan'dan, Boşnaklar Yugoslavya'dan göçüp gelen kitlelerdir. Gacallar'ın göç edip etmedikleri, yerli olup olmadıkları hususu tam olarak vuzuha kavuşmuş değildir. Tarihçileri ilgilendiren bu hususta fikir beyanından kaçınmak istiyoruz. Çünkü yaptığımız araştırmalarda gördük ki, Anadolu'dan ve Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk kitleleri birbirleriyle asırlar boyunca kaynaşıp "etle tırnak" olmuşlardır. Çünkü ahalinin dil özelliklerinde hem Anadolu ağızlarının hem de Kuzey Türkçesinin ses (fonetik) özelliklerini tespit etmiş bulunuyoruz.

Bugünkü Gacallar'ın kendilerini yerli kabul etmelerine rağmen, Anadolu'dan gelip yerleşmeleri değil, kuzeyden, Kıpçak Bozkırı'ndan gelmiş olabileceklerini de kabul etmek gerekir. Bunlar yalnız Deliorman ve Dobruca ilk Bulgarlarının kalıntıları olmayıp, Deliorman'da, Tuna çevrelerinde ve Dobruca'daki Türk boylarının

(Peçenekler'in, Kumanlar'ın, özellikle Uz-Oğuzlar'ın) torunlarıdır¹. Dağlıların menşei hususundaki delillerimiz daha sarıhtir. Çünkü, fetihler kuzeye yani Balkanlara doğru kaydıkça Anadolu'dan getirilen yörüklerin bu vatan topraklarına yerleştirildiğini biliyoruz. Bunlar: İskilip (Çorum) Tatarları, İsfendiyar Oğlu İsmail Bey ve bütün cemaati, Germiyanlı Oğlu Beyi (Boz Ulus), İymür, Yıva, Aydınlu, Arablu, Türkmenlü, Geredelü, Saruhanlı, Bayatlu, Türkmen, Kayağılu, Çavdarlu cemaatidir². Rumeli'ndeki Yörük gruplarının isimleri şöyledir: Naldöken, Tanrıdağı, Vize, Kocacık, Ofcabolu ve Selanik Türkmenleri³

Bütün bu Müslüman Türk ahali, Edirne ili sınırları içinde iki önemli ağız grubu etrafında kümelenmiştir.

1. Gacal Ağzı.
2. Dağlı Ağzı.

Bir üçüncü ağız ise yazı dilimize yaklaşmış olan ağızdır. Bu "karma ağız"ın pek önemli özelliği yoktur.

Şimdiki zaman eki Edirne ağızlarında çok değişik ve diğer Anadolu ağızlarında görülmeyen örnekler sergileyen bir ektir. Bölgemizdeki Dağlı ve Gacal ağızlarında farklı biçimlerde kullanılan şimdiki zaman eki Pomak ağızında yazı dilimizdeki şekliyle kullanılmaktadır. Bu ekin ağızlara göre genel kullanım tablosu ise şöyledir:

I. Gacal Ağzı: Bu ağızda şimdiki zaman eki olarak görünüşte farklı iki ek kullanılmaktadır. Bu iki ek de *-yor* ekinden bozulmadır. Birincisi *-ya/ -ye*; ikincisi *-i/-y'* dir.

a) *-ya /-ye* şimdiki zaman ekinin kullanılışı:

1. Şahıs Teklik:

-iyam / -iyem; -ayam / -iyım

geliyam, seviyam, ağlayam, isteyam

2. Şahıs Teklik:

-iyan / -iyan, -iyen; -iyasın / -iyesin

yapiyan, geliyen, veriyen, seviyasın, geliyesin

3. Şahıs Teklik:

-ya / -ye; -iye / -iya, -iya; -yer, -iyere / -uyere, -iyeri

¹ Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, TTK yay., Ankara, 1987, s. 27-37.

² Prof. Dr. Faruk Sümer, (Türkmenler), AÜDTCF yay., Ankara, 1972, s. XX-XXI.

³ Prof. Dr. Yaşar, Yücel, *Balkanlarda Türk Yerleşmeleri ve Sonuçları*. Bulgaristan Türk Varlığı, TTK yay., Ankara 1987, s. 73-74.

diya, deye, verileye, yapıya, biliya, deyer, geliyere, duyuyere, düziyeri

1. Şahıs Çokluk:

-eyiz / -iyaz; -uyaz / -yeriz

bilmeyiz, gidiyaz, geçiyaz, duruyaz, isteyemiz

2. Şahıs Çokluk:

-iyanız / -iyeniz

geliyanız, geliyeniz

3. Şahıs Çokluk:

-iyalar / -iyeler; -ıyeler / -eyeler;

-uyalar / -üyalar; -iyalā / -ıyalar; -yalā

geliyalar, veriyeler, alıyeler, çekileyeler, duyuyalar, güdüyalar, sirediyalā < seyrediyorlar, alıyalar, koyyalā < koyuyorlar.

b) -yor ekinden bozulan diğer şimdiki zaman eki olan -i ve -y'li kullanımın örnekleri:

1. Şahıs Teklik:

-im / -üm, -āyım / -ıyım / -iyim;

-iyom / -ıyum / -uyum / -ıyım / -ıym / -yyom

arım < arıyorum, bilmüm < bilmiyorum, unutmāyım < unutmuyorum, kaçıyım, kesiyim, bilmiyom, annatıyum < anlatıyorum, oturuyum, bakıyım, düyyom < dövüyorum.

2. Şahıs Teklik:

-in / -iyin / -ıyın; -iyon; -isin / -isün

gelin < geliyorsun, geliyin, bakıyın, veriyon, gidisin < gidiyorsun, disün < diyor-

3. Şahıs Teklik:

-i / -ī, -ū / -ü; -ay / -ey, -yı / -yi / -yo; -āyı / -ēyi; -ıyı / -ıyu, -iyi / -ıyo / -ıyü / -uya / -uyo / -uyu / -üyo / -üyu / -yuru / -ayrı / -eyiye

yapī, bilī, konū < konuyor, doldurū, başlay, kalıy, durmāyı < durmuyor, dēyi < diyor, yapmāyı < yapmıyor, gelmēyi, açılıy, geliyu, veriyi, sıkılıyo, geliyo, yapıyü, so-
ruya, oluyo, koyuyu, gidüyo, sürüyo, almayoru, almayı, isteyiye

1. Şahıs Çokluk:

-iz / -üz, -yız / -yiz / -yoz, -ıyaz / -iyaz / -ıyoz, -iyuz / -iyuz

gidiz < gidiyoruz, çeküz < çekiyoruz, oynāyız < oynuyoruz, yiyiz < yiyoruz, yiyoz < yiyoruz, yapamıyaz, geliyaz, çekiliyoz, içiyuz, yatıyuz

2. Şahıs Çokluk:

-iyosunuz / -iyusunuz, -İsiniz / -iyonuz / -iyonuz

alıyosunuz, gidiyosunuz, kesİsiniz, geliyonuz, yapıyonuz

3. Şahıs Çokluk:

-İlar / -İler, -ūlar / -ūler;-yler / -ylar; -yelor; -ıylar; -ıyolā / iyolā; -uylar; -ylā; -iyolar / -iyolar

takİlar < takıyorlar, ūrediler < öğreniyorlar, ūraşūlar < uğraşıyorlar, vermūler < vermiyorlar, bilmeyler, toplaylar, yeyelor < yiyorlar, alıylar, kalkıyolā, geliyolā, yazılıylar, içiyolar, bakıyolar, yalazıylā < yalazıyorlar (ateşi alevlendirmek)

II. Dağlı Ağzı: Dağlı ağzındaki şimdiki zama eki de oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu ağzıda da şimdiki zaman eki iki ayrı biçimde kullanılmaktadır. Birincisi -ar/ -er, ikincisi ise var- / ver- filleri ile yapılan şimdiki zamandır.

a) -ar / -er ekleri ile şimdiki zaman:

-ar / -er

1. Şahıs Teklik:

-ērim

gelērim < geliyorum

2. Şahıs Teklik:

-ērsin

sorērsin < soruyorsun

3. Şahıs Teklik

-re / -ri; -āre / -ēri; -yrı; -yeri; -iyere

dēre < diyor, dīri < diyor, sıçrāre < sıçırıyor, düşēri < düşüyor, yolleyri < yolluyor, deyeri < diyor, gidiyere < gidiyor

1. Şahıs Çokluk:

-ēriz

annēriz < anlıyoruz

2. Şahıs Çokluk:**-ērsiniz**

yapērsiniz < yapıyorsunuz

3. Şahıs Çokluk:**-ellē / -eller**

alellē < alıyorlar, yapeller < yapıyorlar

b) Dağlı ağzında görülen diğer bir şimdiki zaman eki de **-yor** ekinden bozulmadır. Böyle bir bozulma sonucu ortaya çıkan şimdiki zaman çekim tablosu da şöyledir:

1. Şahıs Teklik:**-ōrüm / -ōrün; -ōrum:**

bilmōrüm < bilmiyorum; gezdirōrün < gezdiriyorum, dayanōrun < dayanıyorum

2. Şahıs Teklik:**-ōrsun / -ōrsün**

bulamōrsun < bulamıyorsun, vēmōrsün < vermiyorsun

3. Şahıs Teklik:**-ōru / -ōrū**

çalōru < çalıyor, gidilōrū < gidiliyor

1. Şahıs Çokluk:**-ōrüz / -ōruz**

ekōrüz < ekiyoruz, bulamōruz < bulamıyoruz

2. Şahıs Çokluk:**-ōrsünüz / -ōrsunuz**

dertlenōrsünüz < dertleniyorsunuz, hastalanōrsunuz < hastalanıyorsunuz

3. Şahıs Çokluk:**-ollā / -öllē:**

koyollā < koyuyorlar, gelöllē < geliyorlar

c) **var-** / **ver-** fiilleri ile yapılan şimdiki zaman:

Edirne ağızlarının diğer bir özelliği de **var-** / **ver-** fillerinin şimdiki zaman **-yor** ekinin yerine kullanılmasıdır. Bu şekilde bir çekime diğer Anadolu ağızlarında tesadüf edilmemektedir.

1. Şahıs Teklik:

-yvarım / -yvarın; -yverim / -yverin; -uvarım / -üverin / -ivörün

ālayvarım, yıkıyvarın, deyverim, bilmeyverin, korkuvarım, süpürüverin, gelivörün

2. Şahıs Teklik:

-iversin, -yversin, -yavarsın, -yvarısın

biliversin, bilmeyversin, arayavarsın, ālayvarısın < ağlıyorsun

3. Şahıs Teklik:

-iveri / -ıvarı, -ivörü, -uvarı, -yveri, -yvarı

gidiveri, çıkıvarı, içivörü, buluvarı, isteyveri, yollayvarı

1. Şahıs Çokluk:

-iveriz, -yvarız, -yvoruz

gidiveriz, yaşıyvarız, bakamayvoruz

2. Şahıs Çokluk:

-iversiniz, -ıvarsınız

diziversiniz, yapıvarsınız

3. Şahıs Çokluk:

-vallā, -vellē, -ivöllē, -uvallā, yvellē, -yvallā, -yvöllē, -eveller

koyvallā < koyuyorlar, sülemeyvellē < söylemiyorlar, içivöllē, oyuvallā, deyvellē, topplayvallā, yiyvöllē < yiyorlar, çekiliveller < çekiliyorlar

Bu bilgiler ışığında Edirne ili ağızlarındaki şimdiki zaman çekimlerini şu şekilde tablolaştırıyoruz:

Gacal Ağzı:

I. Şekil (-i, / -y)

gelīm

gelīn (gelīsin)

gelī

gelīz (geliyiz)

II. Şekil (-ya / -ye)

geliyem

geliyen

geliye

geliyiz (geliyez)

gel̄iniz (gel̄siniz)
gel̄iler (gel̄iyler)

geliyeniz
geliyeler

Dağlı Ağızı:

I. Şekil (-ēr)

gel̄erim
gel̄ersin
gel̄eri
gel̄eriz
gel̄ersiniz
gel̄eller

II. Şekil (-ōr / -ō̄r)

gel̄ōrüm
gel̄ōrsün
gel̄ōrū
gel̄ōrüz
gel̄ōrsünüz
gel̄ōllē

III. Şekil (var- / ver-)

geliverim (geliverin)
geliversin
geliveri
geliveriz
geliversiniz
gelivellē